

A CSATORNÁK ÉS KIS VÍZFOLYÁSOK FÁSÍTÁSAINAK HELYZETE ÉS JÖVŐJE

OLÁH TIBOR

Az Országos Vízügyi Főigazgatóság kezelésében levő területeken végrehajtandó fásítási program elvi körvonalait „Az erdőgazdasági termelés fejlesztéséhez szükséges intézkedésekről” szóló, 1040/1954. MT. sz. határozat fektette le.

E határozat nyomán szólította fel az OVF a vízügyi igazgatóságokat javaslatlételre, s ezek beérkezése után ideiglenes jellegű, rövid utasítást adott ki a csatornák és kis vízfolyások mentének fásítására. A fásítás akkor meg is indult. Ezt követően részletes adatgyűjtés történt, melynek célja volt, hogy számba vegye a fásítás szempontjából szóba jöhető csatornák és kis vízfolyások adatait. A 15 éves nyárfatelepítési program 1975-ig mintegy 120 000 ha erdőn kívüli terület fásítását irányozta elő, melyből a vízügynek 35 000 ha-t kellett volna telepíteni. Ehhez kapcsolódva, a részletes felmérések alapján a gazdasági bizottság a papírfatermelés fokozása érdekében megvalósítandó nyárfatelepítéseket az 1959—65-ös időszakra 68 000 ha-ban irányozta elő, melyből 19 800 ha terület fásítása hárult a vízügyre.

A vízügyi igazgatóságok részletes feladatait 1959-ben OVF-utasítás írta elő az 1959—60—61. évekre, összesen 8922 ha-ban. Az 1962. évtől kezdődően esedékes további fásítások végrehajtására külön utasítással történt volna intézkedés, amely azonban különböző okok miatt nem került kiadásra. Mindezek eredményeként a vízügyi igazgatóságok 1959 és 1963 között 5200 ha fásítást létesítettek a belvízcsatornák és kis vízfolyások mentén.

Már a fásítások első üteme sem úgy valósult meg, mint ahogy azt a gazdasági bizottság határozatában előírta, a későbbiekben megalkotott törvények, kiadott utasítások pedig nem voltak egymással szinkronban, az ezekben megfogalmazottak egyoldalú értelmezése, egyes esetekben a csoportérdeknek a népgazdasági érdek elé való helyezése, a komplex szemlélet hiánya, a rendeletekben meghatározott feladatok részleges vagy nem kellő körültekintéssel történt végrehajtásának hatására 1963 után a csatornák partján újabb fásítások létesítésére alig került sor. Ezeknek a törvényeknek, rendeleteknek egyes előírásai pedig éppen ezt szorgalmazták volna. Vonatkozik ez mind a földvédelmi, mind a vízügyi törvényre és a velük kapcsolatos rendelkezésekre.

A 60-as évek közepétől újabb problémák jelentkeztek. A fásítások egyre növekedtek, aminek következtében gyakoriak lettek az árnyékkárral, majd a gyökerhatás következtében előálló terméskieséssel kapcsolatos jogviták. Később területi vitákra is sor került. A területelhatárolásokra vonatkozó rendelet előírásait nem egységesen és csak részlegesen hajtották végre a különböző szervek, a tagosítások során a térképen ábrázolt területek térmértékileg nem kerültek egyeztetésre a nyilvántartott területekkel.

A jelenlegi helyzet

A csatornák és kis vízfolyások mentén telepített fásítások kitermelésének üteme 1970-től annak ellenére fokozatosan növekszik, hogy az erdőfelügyelőségek különböző indokokkal (pl. magyar—jugoszláv cellulózprogram) mérsékelni igyekeznek ezt a tendenciát. A kitermelés fokozását motiválják a vízügyi igazgatóságok részéről az előzőekben leírt jogviták lehetőségének is megszüntetése, a mezőgazdasági üzemek részéről az előzőekben említett árnyék- és gyökérkárok mellett, hogy sok csatorna mellé nagy kiterjedésű gyümölcsösöket, kertészeteket telepítettek, ahol nem kívánatosnak ítélik a nyárfákat. Mindezek eredményeként a jelenleg meglevő csatorna és kis vízfolyások menti fásítások területe mintegy 2000 ha-t tesz ki, s ez folyamatosan csökken.

Mi lesz ezután?

A jugoszláv cellulózprogramhoz készített ütemezés, valamint az 1980. év elején készített felmérés összevetésének eredménye azt mutatja, hogy a csatornák menti élőfakészlet kb. 1985—87-ig biztosítja a vízügyi igazgatóságokra előírt feladat teljesítését. Utána, mivel a csatorna menti területek felújítása a vízügyi törvény előírásai miatt nem történt és nem történik meg, elvértve fogunk a csatornák mentén fásításokkal találkozni.

A gyakorlati tapasztalatok és a szakirodalmi adatok szerint a csatorna menti fásítások során kétségtelenül bizonyos hátrányok is keletkeznek, de ezek csekély jelentőségűek és összességükben, valamint népgazdasági szinten nem csökkentik azok jelentőségét, különböző, törvényekben is megfogalmazott szükségességét, a gazdasági és társadalmi haszon nagyságát.

A csatorna menti fásítások előnyét és hasznát röviden az alábbiakban lehet összefoglalni:

- Ipari vonatkozásban a csatorna menti fásítások megfelelő végrehajtása, mint az országos fásítási feladat része, hozzásegít ahhoz, hogy jelentős mennyiségű devizát takarítsunk meg az egyre növekvő cellulóz-, papír- és papírfaimport csökkentésével, sőt bizonyos jellegű egyéb faigényeket is kielégíthetünk. Fabehozatalunk jelentős része az ipar gömbfaszükségletének, valamint a papír- és cellulózipar szükségletének kielégítésére szolgál.
- Ez az igény gyorsan növvő fafajokkal nagyrészt jól kielégíthető, s éppen e fajok kedvelik leginkább a csatornák és kis vízfolyások mentén felkelhető termőhelyi viszonyokat. Franciaország gömbfatermelésének állítólag több mint felét az út- és csatorna menti fásításokból nyeri.
- Vízügyi vonatkozásban az előnyök gazdasági és műszaki síkon jelentkeznek. Gazdasági síkon a faanyag árbevételéből jelentkező haszon, ami részben vízgazdálkodás-fejlesztésre fordítható. Műszaki vonatkozásban a megfelelő távolságban és előírás szerint végrehajtott fásítás az árnyékhatás révén megrontja a gyomnövények életfeltételeit, így csökken a csatornák elgazosodása, feliszapolódása, ami a fenntartási költségekben is jelentkezik. Az árnyékoló, szélvédő hatás csökkenti a párolgási veszteséget. A csatornából, tározókból elszivárgó vizet a fák felhasználják és elpárologtatják, így megakadályozzák a talaj vízszintjének káros megemelkedését és a talaj másodlagos elszikesedését.
- A mezőgazdasági ágazat vonalán nyújtják mindazokat a közismert előnyöket, amelyeket a mezővédő fásításoktól várni lehet. A csatorna- és vízfolyás menti fásítás tulajdonképpen természetes hálózatban telepített

mezővédő erdősáv. A fásítás kedvező hatása nagymértékben jelentkezik a csatornák és öntözőrendszerek mellett. Elősegítik, hogy a kevés vízzel is jól gazdálkodjunk. Öntözéssel csak a talaj szárazságát lehet megszüntetni, a levegő szárazságát nem. Ez az atmoszférikus szárazság hatással van a talajra is. Permetező öntözést is csak szélcsendes időben — max. 4 m/sec. sebesség mellett — lehet végezni. A csatornákból kiszivárgó, ún. filtrációs víz különösen magas vezetőségű csatornák mellett, mocsarasodást okozhat.

A fásítások ezt megakadályozzák, a vizet elpárologtatva részt vesznek a helyi vízkörforgalomban, szabályozzák a talajvíz szintjét. Így, megtörve a szél erejét, növelik a relatív páratartalmat, jelentős éghajlat-befolyásoló szerepük van.

- Környezetvédelmi vonatkozásban, mint talajvédelmi erdősítések és védőfásítások, lassítják a lehulló csapadékvíz gyors lefutását, így csökkentik az eróziós hatást. Csökkentik a homokmozgást, segítik a víznek a talajban való tárolását, így védelmet nyújtanak a defláció ellen is. Szűrőrendszerhez hasonlóan, tisztítják ezeket a vizeket.

Megoldási lehetőségek

A csatorna- és kis vízfolyás menti fásítások számos előnye ellenére, főleg a mezőgazdaság vonaláról különböző vélt és részben jogos indokok alapján, azok létesítése és fenntartása ellen, igen sok kifogás merült fel. Hogy a különböző törvényekben megfogalmazott, néha látszólag ellentmondó előírásoknak eleget lehet tenni, egy megoldás kínálkozik. A közvetlen gazdasági haszonnak ott kell jelentkezni, ahol a vélt károknak, ez pedig a mezőgazdasági ágazat.

A vízfolyások és csatornák mentén, a munkagépek művelési sávján kívül 3—6 soros fásításokat célszerű telepíteni. Így — mivel ezek a területek általában a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tulajdonában vannak — a faanyagból nyerhető gazdasági eredmény azok fejlesztési alapjait növelné. Ugyanakkor a létesítendő fasorok kifejtik mindazon kedvező hatásokat, melyekről az előzőekben szó volt, s nem zavarják a nyomvonalas létesítmények fenntartását, kezelését, rendszeres gépi karbantartását. A telepítéseket először a MEM célcsoportos beruházási hitelből lehetne kivitelezni, majd a kitermelés után képzendő felújítási és fenntartási alapból lehetne felújítani. A repülőgépes növényvédelem érdekében csak elvétve indokolt a fasorok kivágása, de ha az elkerülhetetlen, akkor a rárepüléssel párhuzamos oldalakon kell fásítani, fasort telepíteni.

A fásítások terveit az erdészeti közös vállalkozások szakemberei, az erdőfelügyelőségek vagy az erre a célra alakított tervezési egységek készíthetnék el. A tervezés során egy-egy tájegység, község vagy gazdasági egység komplex — nemcsak a nyomvonalas létesítmények menti — fásítási és erdősítési terveit el kell készíteni (akár tanulmányterv formában), amely alapját képezi majd az éves fásítási terveknek.

A nyomvonalas létesítmények — így a csatorna és kis vízfolyások menti fásítási akció — mielőbbi megindítása biztosítéka lehetne annak is, hogy 5—7 év múlva — mikorra a jelenlegi fasorok kitermelése befejeződik — is ki lehessen elégíteni a papír- és cellulózipar nyersanyagszükségletét méreteiben és minőségben alkalmas faanyaggal úgy, hogy a más célra felhasználható és értékesebb faanyagot rendeltetésszerűen hasznosítsuk.